

Koltay Tibor

Demokratikus terek

Az ALMPUB-projekt (*The ALM-Field, Digitalization and the Public Sphere, Az ALM-szféra a digitalizáció és a közszféra*) az északi – idehaza gyakran a „skandináv” jelzővel illetett – országok, valamint Németország, Magyarország és Svájc kutatóinak részvételével valósult meg Ragnar Audunson, az Oslo Metropolitan Egyetem professzora vezetésével. Ővele jónéhányan többször, idehaza is találkozhattunk.

A projekt eredményeire épülő Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age, vagyis A könyvtárak, levéltárak és múzeumok mint a digitális kor demokratikus terei című kötetben már a nemzetközi gyakorlatból is jól ismert LAM (Libraries, Archives and Museums – könyvtárak, levéltárak és múzeumok) rövidítést találjuk, ami érdekes módon ALM formában került be a projekt nevébe, de az együttműködés köre néha kibővül a galériákkal, ezért létezik a GLAM rövidítés is. A kötet, a nyílt hozzáférés szellemének megfelelően digitális változatban mindenki számára ingyenesen hozzáférhető.

Szerkesztői kiemelik, hogy az írásközéppontjában azoknak a változó szerepeknek a vizsgálata áll, amelyeket a LAM-intézmények mint közösségi terek töltenek be. Ezt a témát a szerzők egyrészt a LAM-intézményekre vonatkozó nemzeti politikák, másrészt az ezekhez az intézményekhez tartozó szakterületek szempontjából közelítik meg. Ezekon kívül felmérések eredményeit is közreadják.

Mivel a könyv terjedelme 370 oldal, a kedves olvasó bizonyára joggal gyanakodhat arra, hogy csak az írásközéppont egy részéről és a kötet tartalmának természetéről kap majd képet e recenzióban, és csupán pillanatfelvételek formájában. Ez így is lesz. A kötetben tükröződő kutatások kiterjedt volta és tematikai gazdagsága folytán pedig szinte minden második mondatban szerepelhetnének olyan kifeje-

zések, mint „többek között” vagy „más kérdések mellett”, de a következőkben ezeket elhagyjuk majd. Emellett a szerzők nevét is csak kivételes esetekben fogjuk megemlíteni.

A kötet első részében a szakpolitikák állnak a középpontban, különös tekintettel a LAM-szférát érintő digitalizálással kapcsolatos szabályozásra. Második része a LAM-hoz kötődő szakmákról szól, tehát azt írja le, hogy milyenek érzik a könyvtárosok, a levéltárosok és a muzeológusok saját és intézményeik szerepét a digitális korban. A harmadik részben a felhasználók állnak a középpontban. Az ebben a részben szereplő írások két cikk kivételével a könyvtárak szerepét vizsgálják.

A kötet nyitótanulmánya megválaszolando kérdések sokaságára mutat rá. Szerzői Audunson mellett Hans-Christoph Hobohm és Tóth Máté. Lássunk néhány kérdést ezek közül

- Merre tartanak digitális társadalmaink?
- Több demokrácia és több közösség felé haladunk-e az új technológiák használatával?
- Növeli-e a digitalizáció a társadalmi részvételt, az együttműködést és az átláthatóságot?
- Létrejönnek-e a polgárok egymás közötti, vagy az állammal folytatott diskurzust szolgáló állam és polgárok közötti új platformok, vagy ez a kommunikáció észérvek helyett gúnyolódássá és zaklatássá fajul majd?
- A technológia felhatalmazza-e a polgárokat, vagy azt könnyíti-e meg, hogy az állam és a cégóriások ellenőrzést gyakoroljanak felettük?

A szerzők aláhúzzák, hogy az egymásnak ellentmondó tendenciákat nem feltétlenül kell egymást kizáró forgatókönyvekként kezelni. Arra is felhívják a figyelmünket, hogy – amíg a közszféra más intézményeinek, mint például a nyomtatott újságoknak a szerepe az utóbbi években drámai módon csökkent – a LAM-intézmények esetében ez nem történt meg, hiszen számos európai országban a könyvtárakat és múzeumokat még mindig a lakosság körülbelül 50 százaléka használja. Ennek fényében, és a LAM-intézmények előtt álló kihívásokkal való szembenézés érdekében a könyv a következő főbb kérdésekre keresi a választ:

- Milyen viszony áll fenn a LAM-szféra digitális és analóg szerepei között? Lehetésges-e őket egymástól megkülönböztetni?
- Mennyire nyitottak a LAM-intézmények a felhasználók digitális részvétele iránt?
- Milyen elképzelése van az európai kormányoknak a LAM-intézményekről mint demokratikus nyilvános terekről, és hogyan jelenik meg a digitalizáció ezekben az elképzelésekben?
- Hogyan ítélik meg a LAM szakterületein tevékenykedő szakemberek intézményeik szerepét?

- Milyen szerepet töltenek be a könyvtárak, levéltárak és múzeumok a digitális korban, és hogyan változnak ezek a szerepek?

A könyv szerzői a LAM-intézményeket *összetett közterek*ként kezelik, amelyek ugyanakkor kormányzati intézmények is, amelyeket az állami szervek adminisztratív eljárásainak megfelelően vezetnek. Mint ilyenek, a központi és helyi önkormányzatok kulturális és oktatási politikájának végrehajtásának eszközei. Másrészt a könyvtárak, levéltárak és múzeumok olyan intézmények, amelyek szerepét és működését változó mértékben, de felhasználói igények is alakítják.

A nyitótanulmány mellett ennek a három szerzőnek az együttműködéséből egy Norvégiára, Svédországra, Dániára, Magyarországra és Németországra kiterjedő felmérés eredményeit bemutató dolgozat is született. 2018-ban és 2019-ben azt mérték fel, hogy azonosíthatók-e az új digitális munkaformákhoz és a társadalmi változásokhoz kapcsolódó szolgáltatások, továbbá vannak-e ezen a téren különbségek az érintett országok között. Ebből megtudhatjuk, hogy miként határozzák meg a könyvtárosok és a levéltárosok a közszférát megalapozó szakemberként betöltött szerepüket, és a három terület szakemberei hasonló vagy eltérő módon gondolkodnak-e minderről. Arra a konkrét tényre is fény derül ebben az írásban, hogy a többi vizsgált országhoz képest a magyar könyvtárakban alacsony az e-könyvkölcsönzések száma, aminek valószínűleg az az oka, hogy idehaza – ellentétben a vizsgálat többi országával – nem került bevezetésre egységes e-könyvkölcsönzési rendszer. Láthatjuk viszont, hogy – Németország kivételével – a digitális eszközök használatával kapcsolatos segítségnyújtás (például a pénzügyek online intézésében) és a számítógéphasználat oktatása minden országban fontos szolgáltatássá vált.

A fentihez hasonló, társszerzői együttműködés nem ritka ebben a kötetben, ahogy azzal is találkozunk, hogy a szerzők közül többen önállóan is jegyeznek egy-két cikket. Hobohm például Németország és a skandináv országok viszonylatában hasonlította össze a könyvtárakhoz, mint a demokráciát támogató intézményekhez való hozzáállás jellemzőit.

A kötetben számos további fontos megállapítást is találunk. Ezek egyike, hogy a lakosság széles rétegeinek hozzáférést kell biztosítani azokhoz az információkhoz és ismeretekhez, amelyek terjesztése mindig is alapvető küldetése volt a LAM-intézményeknek, és bizonyára az is marad. Ezeknek az információknak a birtokában ugyanis az emberek jobban felkészülhetnek állampolgári jogaik és kötelezettségeik gyakorlására és a társadalomban való aktív részvételre.

Bármiféle szolgáltatás előfeltétele a megfelelő jogi háttér megteremtése, ezek összevető elemzését is megkapjuk. Olvashatunk továbbá a technológia szerepének túlértékeléséről is. Ennek kapcsán megtudjuk, hogy a digitalizálást a döntéshozók bizonyos értelemben szent dolognak látják, ezért függetlenül attól, hogy megtérülése világosan kimutatható-e, mindenképpen szükségesnek tartják. A skandináv országokban például ennek az az eredménye, hogy igrkeeznek min-

dent digitalizálni, még akkor is, ha nem látható az értelme. A digitalizációt ugyanis sokan olyan meghatározó erőnek tekintik, amely az ágazat szereplőinek döntéseit kívülről diktálja.

A Visegrádi Négyek (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) digitalizálási körképét Tóth Máté festette meg. A szerző a legújabb háttérdokumentumokra alapozva megmutatja a tagországok közötti hasonlóságokat és különbségeket. Ebből az írásból kiderül, hogy mind a négy ország saját, meglévő nemzeti intézményeire épít, tehát a kulturális örökség digitalizálásának területén nincsen körükben közös platform és egységes hozzáállás.

A kötet egy másik írásában megismerhetjük azt, hogy miként hozták létre 2003-ban a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Felügyeletet, majd – megszüntetve ezt az intézményt – hogyan szervezték át a LAM-szektor központi irányítását 2010-ben. Ennek a cikknek a szerzői egyúttal kísérletet tesznek arra, hogy az intézményi konvergencia összefüggésrendszerét figyelembe véve tisztázzák, melyek a LAM-szféra állami irányításának feltételei.

Találunk olyan dolgot is, amely a felhasználói részvétel és elkötelezettség tanulmányozására épül. Megvizsgálták ugyanis, hogy a könyvtárakban, levéltárakban és múzeumokban mit tesznek hozzá a felhasználók az intézmények katalógusaihoz. A kiegészítő információk beépítése a katalógusokba ugyan korántsem az egyetlen lehetséges ilyen jellegű felhasználói tevékenység, viszont a katalógusok hidat képezhetnének a különböző intézmények tudásszervezési munkája között. Az ezzel kapcsolatban 2019-ben a norvég, a svéd és a dán LAM-szakembereknek kiküldött online felmérés eredményei arról tanúskodnak, hogy a válaszadók attitűdjei kismértékben eltérnek egymástól, viszont nagy a különbség azok között, akik rendelkeznek gyakorlati tapasztalatokkal, és akik nem. A LAM-szakemberek általában pozitívan viszonyulnak a felhasználók bevonásához és nem gondolják, hogy az negatív hatással lenne rájuk, továbbá egyáltalán nem hiszik, hogy jövőbeli szerepük csökkenhet. A múzeumi és levéltári szakemberek sokkal inkább hajlamosak voltak azt gondolni, hogy a szakértők vagy a műtárgyak korábbi tulajdonosai különösen hasznos közreműködők lehetnek.

A közkönyvtárak és a múzeumok együttélése kapcsán arról olvashatunk, hogy a közel 77 ezer lakosú norvégiai város, Tromsø LAM-intézményei (a közkönyvtár és két múzeum) esetében a legtöbb Facebook-felhasználó csak bejegyzéseket olvas vagy képeket néz anélkül, hogy tovább foglalkozna egy-egy bejegyzés tartalmával. Úgy tűnik, hogy a legtöbb felhasználó csak olyan, kevés elkötelezettséget igénylő tevékenységeket végez, mint bejegyzések lájkolása és megosztása. Ezek azonban csupán az adott bejegyzés népszerűségét mutatják, míg a hozzászólások száma jelezhetné a felhasználók elkötelezettségét is.

Egy módszerében ritkaságnak számító téma kerül elő abban a dolgozatban, amelynek szerzője a norvég könyvtári törvényben megfogalmazott hármas követelményt vizsgálta. Ezek a *minőség, az időszerezés, valamint az, amit a következő*

szavakkal írhatunk le: *egyetemeség, általánosság és sokoldalúság*. Az utóbbi azt jelenti, hogy a könyvtáraknak hozzáférést kell biztosítaniuk a könyvek és egyéb médiumok széles skálájához, amelyek minden potenciális felhasználó számára, minden lehetséges helyzetben és időben, továbbá minden lehetséges célra felhasználhatók kell, hogy legyenek. A kérdés azonban az volt, hogy a könyvtárak hogyan fordítják le ezt az elvi iránymutatást a gyakorlatukra. A szerző részt vevő megfigyelés útján gyűjtött benyomásokat úgy, hogy bekapcsolódott a Norvégia nyugati partján fekvő Gloppen község könyvtárának mindennapi életébe. A megfigyelések mellett, beszélgetett a munkatársakkal és a kölcsönzőkkel, nyomon követte a könyvek sorsát, vagy éppen az értekezleteken elhangzott anekdotákat. Természetesen nem titkolta senki előtt, hogy a könyvtár mindennapi életét szeretné megismerni.

Némileg hasonló módszerre épült a norvég főváros, Oslo különböző területein található tíz közkönyvtár egyéves megfigyelése. Az erről beszámoló tanulmány szerzője a könyvtár és felhasználói életében való részvétel alapján azt állapította meg, hogy a közkönyvtárak demokratikus tere része a multifunkcionális nyilvános terek kétezer éves történetének, és egyaránt hatással van az egyénekre, a társadalomra és a demokráciára.

Az írások gyakori témája a demokráciára épülő együttélés, amely feltételezi, hogy megismerjük egymást és sok mindenkivel interakcióba kerülünk. Ilyen színhely az Oslo belvárosában található Biblio Tøyen nevű könyvtár is, amely kizárólag a gyermekeket szolgálja, figyelembe véve, hogy a városnak ez a része olyan társadalmi problémákkal küzd, mint a gyermekszegénység. Ez az intézmény a helyi közkönyvtár felújításával, kávézók, éttermek és jóléti szolgáltató irodák környezetében jött létre azzal a céllal, hogy ott a gyermekek biztonságban érezzék magukat, és az iskolán vagy a szervezett tevékenységeken túlmutató kihívásban legyen részük. Úgy látták ugyanis, hogy az autonómia és a szabadság élménye az ő könyvtári ellátásukban döntő fontossággal bír.

A digitalizáció hatásával kapcsolatos jövőképben helye van a könyvtárakkal, levéltárakkal és múzeumokkal kapcsolatos elképzeléseknek. Érdekes tehát a LAM-intézmények digitális szolgáltatásairól és azok használatáról empirikus adatokat gyűjtenünk, hogy azokból következtetéseket vonjunk le arra nézve, hogy merre haladnak majd ezek az intézmények az elkövetkező években. Nem meglepő tehát, hogy erről is találunk egy tanulmányt, amely megmutatja, hogy 2017-ben Dániában, Németországban, Magyarországon, Norvégiában, Svédországban és Svájcban a megkérdezettek 40,5%-a személyesen látogatta a könyvtárat, míg 14%-uk kizárólag digitálisan kapcsolódott hozzá. Egy részükre mindkét forma együttese jellemző, továbbá 20,8% azt állítja, hogy nem jár könyvtárba. A mintában szereplő magyarok 26,3%-a digitálisan kereste fel a könyvtárat, ami nagyobb arány, mint amit a német felhasználók körében mértek. A hat ország mintájában a 18–29 éves korosztály tagjai vették a leggyakrabban igénybe a digitális könyvtári

szolgáltatásokat. Emellett a nők egyértelműen aktívabb használók voltak, mint a férfiak. A válaszokból leszűrhető, hogy a LAM-intézményeket elsősorban információszerzés céljából keresik fel online, nem pedig azért, hogy aktívan részt vegyenek digitális szolgáltatásaikhoz kapcsolódó különféle tevékenységekben. Ez igaz volt a múzeumok esetében is, ahol ez a kategória alkotta messze a legnagyobb csoportot, és nagyon kevés válaszadó próbálta digitális formában elérni a tartalmakat, például virtuális kiállítások vagy virtuális gyűjtemények anyagainak megtekintésével.

Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age / edited by Ragnar Audunson, Herbjørn Andresen, Cicilie Fagerlid, Erik Henningsen, Hans-Christoph Hobohm, Henrik Jochumsen, Håkon Larsen, and Tonje Vold. – Berlin : De Gruyter Saur, 2020. – 370 p. : ill. ; 24 cm

Elektronikus elérhetőség:

DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110636628>

